

ISSN 2010-720X

ILIM HÁM JÁMIYET

FAN VA JAMIYAT

2021 (№4)

ISSN 2010-720X

2004-jildin mart aymidan boshlab shuğa basladı

**ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASÍ JOQARÍ HÁM ORTA
ARNAWLÍ BILIMLENDIRIW MINISTRILIGI**

**ÁJINIYAZ ATÍNDAGÍ NÓKIS MÁMLEKETLIK
PEDAGOGIKALÍQ INSTITUTÍ**

ILIM hám JÁMIYET

Ilmiy-metodikaliq jurnal

Seriya: Pedagogika ilimleri, Psixologiya ilimleri

**Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat
pedagogika instituti**

FAN va JAMIYAT

Ilmiy-uslubiy jurnal

Seriya: Pedagogika fanlari, Psixologiya fanlari

**Нукусский государственный педагогический
институт имени Ажинияза**

НАУКА и ОБЩЕСТВО

Научно-методический журнал

Серия: Педагогические науки, Психологические науки

**Nukus State Pedagogical Institute
named after Ajiniyaz**

SCIENCE and SOCIETY

Scientific-methodical journal

Series: Pedagogical sciences, Psychological sciences

№4

2021

ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА ЧЕТ ТИЛИ ДАРСЛАРИДА КАСБГА ЙУНАЛТИРИБ ЎҚИТИШНИНГ ҲОЗИРГИ ҲОЛАТИ

*А.У.Тажиева – педагогика фанлари номзоди, доцент
Ажиниёз номидаги Нукус давлат педагогика институтини
Н.А.Бекмуратова – ассистент ўқитувчи
Бердақ номидаги Қорақалпоқ давлат университети*

Таянч сўзлар: касбга йўналтириб ўқитиш, давлат таълим стандарти, фан дастури, коммуникатив компетенция, тил компетенцияси, мустақил мулоқат даражаси

Ключевые слова: профессионально-ориентированное обучение, государственный образовательный стандарт, типовая программа, коммуникативная компетенция, языковая компетенция, самостоятельное владение

Key words: content-based teaching, state educational standard, syllabus, communicative competence, language competence, independent user

Бугунги кунда Ўзбекистонда мутахассисларни таёрлашда уларнинг билим, малака ва кўникмаларининг замон талабларига мос келишига катта эътибор қаратилмоқта. Замон талабларининг бири бўлажак мутахассисларимизнинг халқаро бирга ишлашиш жараёнига кира олиши, мутахассислиги бўйича халқаро ташкилотларда эркин мулоқатлар қила олиши бўлиб ҳисобланади. Бунинг учун, албатта чет тилини билиш зарурлиги келиб чиқади. Чет тили дарсларида мутахассисликка (касбга) йўналтириб ўқитиш тамойили бугунги куннинг энг долзарб йўналишларидан бири, чунки чет тилида мулоқат қилиш ҳар бир мутахассиснинг касбий фаолиятининг ажралмас бир қисми ҳисобланади.

Касбга йўналтириб ўқитишнинг афзалликларини Патси М.Лайтбаун шундай таърифлайди:

Биринчидан, касбга йўналтириб ўқитиш самарали, чунки талабалар тарихни, математика ёки бошқа мутахассислик матнларини ўрганаётган чет тилида бир вақтинг узида урганади, яъни «иккаласи бирида» тамойили талабаларнинг вақтини тежашга ёрдам беради.

Иккинчидан, касбга йўналтириб ўқитиш талабаларнинг ўқишга деган мотивациясини уйғотилади, чунки янги тилни ўрганаётганда мутахассисликка оид таниш ва маъноли матнларни ўқиш, маъноли мулоқатка тушиш, чет тилини ўрганаётганда учрайдиган кийинчиликларни енгишга ёрдам беради.

Учинчидан, касбга йўналтириб ўқитиш талабаларни юқори моҳирликка етказиши, чунки мутахассислик мавзуларини ўрганиш жараёнида уларнинг академик сузлар ва иборалар куллаши ортади, академик стил, дискурсларни таниб уларни қўллашни бошлайди. Бу жараён натижасида талабалар бўлғуси касбда учрайдиган тил воситаларини дарсдан ташқари вақтда ҳам кулланишга тажриба орттиради, устаси-фаранг булади [4:10].

Олий таълим муассасаларида чет тили фани дарсларининг самарадорлигини ўрганиш жараёнини биз ушбу фан учун яратилган дастурларни таҳлил қилишдан бошладик. Биз ўрганиб чиққан биринчи дастур бу 2013 йил 8 майда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси қарори билан тасдиқланган “Узлуксиз таълим тизимининг чет тиллар бўйича давлат таълим стандарти” эди [1]. Ушбу давлат таълим стандарти ўқувчилар ва талабаларнинг чет тиллар бўйича тайёргарлигига, савиясига қўйиладиган даражани белгилаб беради. Юқориди кайд қилинган стандарт бўйича олий таълим муассасаларининг

ихтисослиги чет тили бўлмаган бакалаврият босқичи битирувчиларининг инглиз тилини билиш даражаси Умумевропа тил билиш даражаси (Common European Framework of References) бўйича CEFR B2 Чет тилини эгаллашнинг мустақил мулоқот даражаси деб белгиланган [3:23]. Давлат таълим стандарти чет тилини ўрганишда коммуникатив фаолият ва шахсга йўналтирилган, интегратив ва компетенцияли ёндашувлар асосида ишлаб чиқилган. Коммуникатив фаолиятга йўналтирилган ёндашув таълимнинг ривожлантирувчи, функционал ва коммуникатив хусусиятларига эга бўлиб, ўқиш жараёнида билиш фаолигини оширишга қўмақлашади. Ушбу ёндашув таълим оловчиларда мустақил фикрлаш ва фаолият юритиш кўникмаларини шакллантиришга қаратилган.

Чет тили таълимида интегратив ёндашув таълим оловчининг турли фаолият доираларидан (шахсий, интеллектуал ва касбий) олинган материаллардан таълим жараёнида тенг (пропорционал) фойдаланишга қаратилган. Тил ва нутқ материалларининг тенг нисбатда бўлиши, нутқ фаолиятининг 4 та тури бўйича нутқий тайёргарлик даражасига қўйиладиган талаблар даражасини уйғун ва ўзаро боғлиқ ҳолда шакллантиришни кўзда тутлади.

Давлат Таълим стандартида чет тилларни олий таълимда ўқитиш коммуникатив, шахсга йўналтирилганлик, интегратив ва компетенцияли ёндашувларидан фойдаланишда “Касбга йўналтирилган чет тиллар” йўналишининг асосий тамойилларига (ўқитишнинг муайян босқичларидаги касбий йўналтирилган талабаларни ҳисобга олган ҳолда) асосланади деб кўрсатилган [1:3].

Шунингдек, Давлат таълим стандартида чет тилини касбга йўналтириб ўқитишга катта эътибор қаратилган. Бу эса ўз навбатида мамлакатимизда бўлажак мутахассисларнинг чет тилини мукамал даражада билиш кераклигини таъкидлаб қилади.

Ўзбекистон Республикасининг барча таълим турларида чет тилини ўқитишдан мақсад таълим оловчиларнинг кўп маданиятли дунёда маънавий, илмий ва касбий соҳаларда фаолият юритиши учун чет тилида коммуникатив компетенцияни (унинг таркибий қисмлари ҳисобланувчи лингвистик, ижтимоий лингвистик, дискурсив, стратегик, ижтимоий маданий, ижтимоий ва ўқув-англаш компетенциялари асосида) шакллантиришдан иборатлиги кўрсатилган [1:4].

Давлат таълим стандартининг яна бир эътиборга сазовар тамони унда чет тили бўйича B2 даража учун таълим мазмуни аниқлаштирилган. Унга кўра фаолиятнинг нутқий мазмунида Махсус мақсадлар учун тил,

Касбга йўналтирилган мавзу (мутахассислик тарихи, мутахассислик йўналиши, касбдаги машхур кишилар ва х.к.) таълим мазмунини ташкил этади [1:21].

Тил компетенциясини шакллантириш мақсадида касбий йўналтирилган коммуникатив вазиятларда касбий йўналтирилган дискурслар ва коммуникатив лексикасининг ўзига хос жиҳатларини ўрганишни, ихтисослик тилига оид нутқий грамматиканинг ўзига хос хусусиятларини ўрганишни ўз ичига олади. Ўрганувчиларнинг ижтимоий лингвистик компетенцияни шакллантириш учун тил шакллари танилаш, улардан касбий матнга мувофиқ тарзда фойдаланиш ва ўзгартиришга аҳамият беришга ўргу берилган. Ижтимоий-маданий компетенцияни шакллантиришда касбий сўзларни ўрганиш ва уларни ихтисосликка оид аутентик матнларда тушуниш (жумладан, маълумотномалардан фойдаланган ҳолда); тили ўрганилаётган мамлакат касбий фаолиятининг буюмлари ва объектини аниқлаш тушунувчи сўзларни; тили ўрганилаётган мамлакатда қабул қилинган мулоқот меъёрларига мувофиқ тарзда нутқий ва этикет қолибларни тушуниш ва нутқий вазиятлар яратилиши тавсия этади [1:21]. Ижтимоий компетенция бошқалар билан ўзаро ҳамкорлик қилишга тайёрлиги ва хоҳиш-истагини, ўзига ишончини, шунингдек, ўзини бошқаларнинг ўрнига қўя билишни ва ҳаётий, касбий ва илмий жиҳатдаги қўшилмаган вазиятлардан чиқиб кета олишни шакллантиришга қаратилган.

“Узлуқсиз таълим тизимининг чет тиллар бўйича давлат таълим стандарти” мукаммал яратилган дастур бўлиб ҳисобланади ва стандартлари ўз моҳиятига кўра ўқув дастурлари, дарсликлар, қўлланмалар ва бошқа ҳужжатларни яратиш учун асос бўлиб хизмат қилади. Бу ҳужжат бизнинг тадқиқот мавзуйимизнинг мамлакатимизда қанчалик долзарб эканлигини тасдиқловчи ҳужжат бўлиб ҳисобланади.

Давлат таълим стандарти таҳлили шуни кўрсатадики В2 даражага эга бўлувчи чет тили ўрганувчисига қўйилган талабларнинг бири унинг асосан касбга йўналтирилган чет тилини мукаммал даражада эгаллаши. Бу талаб 2013 йили қўйилган бўлса ҳам, тадқиқотлар шуни кўрсатадики мамлакатимиздаги олий таълим муассасаларида Давлат таълим стандартида белгилаб берган касбга йўналтирилиб ўқитиш мукаммал даражада бажарилмапти.

Олий таълим муассасаларида инглиз тили фанидан мутахассисликка оид материаллардан фойдаланиш ҳолатини аниқлаш мақсадида бизнинг эътибор қаратган яна бир ҳужжатимиз бу “Чет тили” фани бўйича барча бакалаврият таълим йўналиши талабалари учун яратилган намунавий фан дастури эди. Фан дастури чет тили кафедралари томонидан ишчи дастурлар, ўқув-услубий мажмуалар, ўқув қўлланмалар ва дарсликлар яратилишига асос бўлади. Ишчи дастурлар асосида педагог ходимлар ўзларининг календар режаларини ишлаб чиқади.

Биз таҳлил қилган фан дастури 2018 йил 14 июнда Олий ва Ўрта махсус таълим вазирлиги томонидан тасдиқланган. Муаллифлари Г.Х.Бакиева, Б.Р.Саматова, М.М.Турсунов ва бошқалар. Хорижий тил фан дастури мазмун-моҳиятига кўра умумий илмий (академик) тил кўникмаларини ривожлантиришга қаратилган, талабаларнинг бўлгуси касбий фаолиятларида фойдаланадиган тил компетенцияларини ривожлантиришга мослаштирилган. Ушбу дастур “Хорижий тил” фанини ўқитиш даврида талабаларнинг умумий, академик ва касбга йўналтирилган тил кўникма ва малакаларини ривожлантиришга қаратилган. Хорижий тилни ўрганишнинг мустақил мулоқот (В2) даражаси талабаларда кўпроқ академик ва касбга йўналтирилган тил кўникмаларини ривожлантиришни тақозо қилади. Шу боис, бу дастурда хорижий тилни ўргатишдан асосий мақсад – бўлгуси

мутахассисларда кундалик ҳаётлари, илмий ва касбий фаолиятларида чет тили ёки бир неча тиллардан эркин фойдаланувчи мутахассисларни тайёрлаш деб белгилаб берган. Ушбу мақсадга эришиш учун хорижий тил фанининг олдига қуйидаги вазифаларни қўяди. Жумладан, талабаларнинг нутқий (ўқиш, ёзиш, тинглаб тушуниш, гапириш), тил (лексик, грамматик), ижтимоий-маданий ва прагматик компетенцияларини ривожлантириш; илмий, касбий ва маиший фаолиятга боғлиқ мавзулар юзасидан оғзаки ва ёзма равишда баён этиш кўникма ва малакаларини ривожлантириш; илмий ва касбий фаолиятда қўлланиладиган термин ва атамаларни ўргатиш; талабаларнинг илмий ва соҳавий йўналишларидан келиб чиққан ҳолда мустақил ишларини ташкил этиш [2:3].

Ушбу дастурнинг яна бир яхши тамони шундан иборатки, унда фан бўйича талабаларнинг билим, кўникма ва малакаларига қўйида келтирилган талаблар қўйилади ва ушбу талаблар асосида лингвистик, тил, социолингвистик, прагматик компетенцияларни эгаллаш кўзда тутилган. Бу компетенцияларни ривожлантириш борасида касбий фаолиятга қанчалик эътибор қаратилган батафсил тўхтаб ўтсак.

Лингвистик компетенцияни ривожлантириш борасида маъруза, нутқ, баён, тафсилотли йўриқномалар, илмий ва ихтисослик тақдимотлар, сўров ва фикрларнинг моҳиятини тушуна олишни; ўз соҳаларига оид интервьюда иштирок эта олиш; ўз ҳамкорлари билан музокара юритиш; ўз соҳаси бўйича маълумотларни аниқ ва батафсил баён этиш; ўз соҳалари ва кизиқишларига мос ёзишмаларни ўқиш, касбий соҳаларига оид мақола ва маърузалардан тегишли маълумотни ажрата олиш; ўз соҳалари бўйича битирув малакавий ишлар ёза олишга ўргатиш талаблари қўйилган [2:4].

Тил компетенциясини ривожлантириш чоғида ўтилган грамматик материал (фелъ замонлари, модал фелълар, сифат ва равишларнинг қиёсий даражалари, детерминатив сўзлар, предлоглар ва ҳоказо)ни кундалик, илмий ва соҳавий контекстларда тўғри қўлай олиш назарда тутилган. Прагматик компетенцияни ривожлантиришда турли ижтимоий, таълим ва мутахассислик доираларида мос равишда тилни тегишли расмий шаклда қўллашни аниқлашга ўргатиш мақсад қилиб қўйилган [2:5].

Дастурнинг асосий қисмида нутқий мавзулар руйхати берилган ва ҳар бир нутқий мавзуда касбий фаолиятга доир мавзуларга эътибор қаратилган. Жумладан, ижтимоий мавзуларда атроф-муҳит, маиший масалалар, глобал муаммолар билан бир қаторда шахс ва касб психологияси мавзусини ўрганиш кўрсатилган. Ижтимоий-маданий мавзуларда дунё ва тили ўрганилаётган мамлакатларнинг маданий, ижтимоий хусусиятларини ўрганиш билан бир қаторда илмий ва соҳага оид вазиятларда маданий тафовутларни ҳам ўрганади. Ва бу дастурда энг эътироф этиб кўрсатадиган нарса бу мутахассислик соҳасига оид мавзуларга алоҳида эътибор қаратилганлиги. Мана шу бўлимда талабалар соҳа йўналишлари, долзарб мавзулари, масъулият, ҳужжатлар юритиш, касбий этика, музокара олиб бориш, мутахассислик соҳасидаги илмий ва амалий ютуқлар, инновацион ғоялар ва янгилликлар билан танишишга, улар билан амалий ишлашга имкониятлари бор [2:6].

Кўриб турганимиздек, В2 даражага эришиш талабаларда илмий ва соҳавий фаолиятда юзага келадиган тил билан боғлиқ вазиятларда эркин мулоқотга киришишларини ва вазиятни самарали ҳал қилишларини таъминлайди. Бунга эришиш учун фан дастури талабаларнинг керакли билим ва кўникмаларини мустақил ташкил этишни тавсия этади.

Чет тили фанидан мустақил ишларнинг мақсади – амалий машғулотлар давомида олинган билим ва кўникмаларни янада мустаҳкамлаш ва тақомиллаштиришдан иборат. Даре машғулотларида кўтарилган мавзуларни ўз мутахассислик соҳаларига боғланган ҳолда лойиҳа ишларини амалга оширишлари, портфолио ва такдимотлар (слайд, ҳисобот, муаммоли вазият ва ҳ.к. кўринишида) тайёрлашлари кўзда тутилади. Мустақил ишларнинг мавзулари амалий машғулотларда ёритилган мавзуларга мос ҳолда бўлиши лозим. Мавзулар талабаларнинг соҳаларига боғланган ҳолда кенгрок ёритилиши ва ёзма ёки оғзаки такдимот сифатида ўқитувчиларга такдим этилиши лозим [2:8].

«Хорижий тил» фан дастури таҳлили шуни кўрсатдики, чет тили фанини касбга йўналтириб ўқитиш тамойили асосий тамойиллардан бири. Мамлакатимизда бу тамойилга қаратиб чет тилини ўқитиш мақсад қилиб олинган. Юқорида қайд этилган давлат томонидан белгилаб берилган талабаларнинг кўйи босқичда қанчалик тўғри бажарилаётгани, В2 даражадаги битирувчиларни тайёрлаш жараёнининг қандай даражада олиб борилиши, олий таълим муассасалари чет тиллари кафедралари томонидан яратилган ишчи дастурлар қандай яратилаётгани ва уларнинг ўқув жараёнида қандай натижалар бераётгани ҳақидаги фикрларимизди келгуси мақолаларимизда ёритиб берамиз.

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 124 сон қарори билан тасдиқланган “Узлуксиз таълим тизимининг чет тиллар бўйича давлат таълим стандарти” 2013 йил 8 май.
2. Бакиева Г.Х., Саматова Б.Р., Турсунов М.М. ва бошқалар. “Чет тили” фани бўйича барча бакалаврият таълим йуналиши талаблари учун фан дастури. Т. 2018 йил 14 июнь.
3. Common European Framework of References. Cambridge University Press. ISBN: HB 0521803136-PB 0521005310. www.uk.cambridge.org/elt
4. Patsy M.Lightbown. Focus on Content-Based Language Teaching, Oxford: Oxford University Press, 2014, p. 10

РЕЗЮМЕ

Мақолада Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимида чет тилларини касбга йўналтириб ўқитишга қаратилган талаблар ва уларнинг бажарилиш ҳолати ўрганилган.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются требования к профессионально-ориентированному обучению иностранных языков в системе высшего образования республики Узбекистан и их выполнения на местах.

SUMMARY

The article deals with the issues of content-based teaching at the lessons of foreign languages at the Higher Education system of Uzbekistan.